

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ
ΧΩΡΟΣ ΡΑΜΝΟΥΝΤΟΣ
THE ARCHAEOLOGICAL
SITE OF RHAMNOUS

ΑΤΤΙΚΗ / ATTICA

Στην κοιλάδα του Λιμικού, στο βορειοανατολικό άκρο της Αττικής, μέσα σε ένα φυσικό περιβάλλον αναλλοίωτο από την αρχαιότητα, σώζονται τα ερείπια του αρχαίου δήμου του Ραμνούντος, που ανήκε στην Αιαντίδα φυλή και είναι ο καλύτερα διατηρημένος από τους αρχαίους δήμους της Αττικής. Το όνομα Ραμνούς προέρχεται από το φυτό ράμνος (αγκαθωτός θάμνος).

ΑΡΧΑΙΑ ΟΔΟΣ

Δυτικά του εκδοτηρίου εισιτηρίων αρχίζει ο δρόμος, ο οποίος, περνώντας δίπλα από τα ιερά της Θέμιδος και της Νεμέσεως, οδηγεί στην τειχισμένη πόλη. Κατά μήκος αυτού του δρόμου οι Ραμνούσιοι έθαβαν τους νεκρούς τους, σε ταφικούς περιβόλους από άσπρο ντόπιο μάρμαρο. Από τα ταφικά αυτά μνημεία σήμερα σώζεται μόνον η θεμελίωση κατά χώραν.

ΑΝΔΗΡΟ ΙΕΡΩΝ

Ο χώρος των ιερών διαμορφώθηκε με την κατασκευή ισχυρών ισοδομικών αναλημματικών τοίχων στα βόρεια και τα ανατολικά για τη δημιουργία του ανδρήρου. Εκεί κτίστηκε στις αρχές του 6ου αι. π.Χ. ένας μικρός ναός που δεν σώζεται σήμερα (έχουν διασωθεί λακωνικές κεραμίδες της στέγης του). Ο μικρός ναός ξανακτίστηκε στις αρχές του 5ου αι. π.Χ. με πολυγωνική τοικοδομία και έχει διαστάσεις 10x6 μ. Αξιόλογα αγάλματα βρέθηκαν στο εσωτερικό του, μεταξύ των οποίων άγαλμα της Θέμιδας ύψους 2,20 μ. με ενεπίγραφη βάση (τώρα στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, χρονολογείται περί το 300 π.Χ.), η οποία φέρει το όνομα του Ραμνούσιου γλύπτη Χαιρέστρατου. Επίσης, βρέθηκαν αγάλματα ιέρειας (3ος αι. π.Χ.) και εφήβου (420 π.Χ.). Σήμερα είναι ορατά τα ερείπιά του.

Στον ίδιο χώρο άρχισε να οικοδομείται και ο πώρινος δωρικός ναός που καταστράφηκε από τους Πέρσες το 480 π.Χ. Νέος μεγαλύτερος ναός (αποκαλούμενος Νεμέσιον, σύμφωνα με επιγραφή) κτίστηκε μετά τα μέσα του 5ου αι. π.Χ., βόρεια του προηγούμενου. Είναι δωρικός περίπτερος με 6 κίονες στις στενές και 12 κίονες στις μακρές πλευρές. Αποτελείται από πρόναο και οπισθόδομο με δύο κίονες ανάμεσα σε παραστάδες και έχει διαστάσεις 21,40x10,05 μ. Δεν σώζονται παρά μόνον ερείπια του ναού αυτού, του μοναδικού σωζόμενου στον ελλαδικό χώρο αφιερωμένου σε αυτήν τη θεότητα. Στο εσωτερικό του ναού φυλάσσόταν το περίφημο άγαλμα της θεάς, έργο του μαθητή του Φειδία Αγοράκριτου. Το άγαλμα ήταν κατασκευασμένο από παριανό μάρμαρο, που το έφεραν οι Πέρσες μαζί τους για να το χρησιμοποιήσουν για το τρόπαιο που θα έστηναν μετά τη νίκη τους (γ' αυτή την αλαζονεία τούς τιμώρησε η θεά, όπως μας παραδίδει ο Πausanias). Η βάση του, που έφερε ανάγλυφη διακόσμηση, κατασκευάστηκε από μάρμαρο της Πεντέλης, απεικονίζει την προσαγωγή της Ελένης στη μητέρα της Νέμεση από τη Λήδα και χρονολογείται περί το 420 π.Χ. Κυνηγημένη από τον Δία, η Νέμεσις μεταμορφώνεται σε κύκνο. Ο Δίας θα πάρει και αυτός

τη μορφή κύκνου και θα ενωθεί μαζί της στον Ραμνούντα. Από το αυγό που γέννησε η Νέμεσις βγήκε η Ελένη. Η Λήδα, θετή μητέρα της Ελένης, εμφανίζεται να την οδηγεί στην πραγματική της μητέρα.

Κατά την περιγραφή του αρχαίου περιηγητή Πausανία, το άγαλμα της Νεμέσεως απεικόνιζε τη θεά φορώντας στεφάνι με διακόσμηση από μικρές μορφές ελαφιών και Νίκης. Στα χέρια κρατούσε κλαδί μηλιάς και τελετουργικό κύπελλο με ανάγλυφες παραστάσεις Αιθιοπών.

Ανατολικά του ναού σώζονται τα θεμέλια του βωμού, διαστάσεων 3,25x7,80 μ. Μία στοά κατά μήκος της βόρειας πλευράς του τεμένους και μία μικρή κρήνη μπροστά της συμπληρώνουν τον χώρο.

ΟΧΥΡΩΜΕΝΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ

Η αρχαία οδός οδηγεί σε ένα σχετικά απότομο λόφο, ο οποίος περιβάλλεται από ισχυρό τείχος, μήκους 800 μ., με πύργους και τουλάχιστον τρεις εισόδους. Εσωτερικά σώζεται μικρότερος περιβόλος, γύρω από την ακρόπολη. Η κύρια είσοδος του εξωτερικού περιβόλου βρίσκεται στα νότια και προστατεύεται από ορθογώνιους πύργους εκατέρωθεν της πύλης. Στην πλευρά του λόφου που καταλήγει στη θάλασσα, υπάρχουν μικροί όρμοι, οι οποίοι χρησιμοποιούνταν για τον ελλιμενισμό πλοίων.

Το φρούριο του Ραμνούντος, όπως και αυτό του Σουνίου, πιστεύεται πως ιδρύθηκε κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου για τον έλεγχο των πλοίων που μετέφεραν σιτηρά προς την Αθήνα. Λόγω της στρατηγικής θέσης του Ραμνούντος για τη ναυσιπλοΐα της περιοχής, οι Αθηναίοι διέθεταν εκεί φρουρά, που αποτελούνταν από τους «εφίβρους», οι οποίοι υπηρετούσαν εκεί το δεύτερο χρόνο της θητείας τους.

Έχουν, επίσης, αποκαλυφθεί δρόμοι, εκατέρωθεν των οποίων υπήρχαν σίτια και δημόσια κτήρια, όπως το θέατρο, ορθογώνιου σχήματος (περ. 350 π.Χ.), γυμνάσιο, ιερό της Αφροδίτης, ιερό Αμφιαράου, άλλα ιερά, εκτεταμένο αποχετευτικό σύστημα, καθώς και πλήθος φρεάτων. Τέλος, ιατρική φροντίδα παρέίχε από τον 5ο αι. π.Χ. το μικρό ιαματικό ιερό του Αμφιαράου, κτισμένο κοντά στο φρούριο, πάνω στα βράχια.

Η μεγαλύτερη ανάπτυξη του δήμου Ραμνούντος σημειώθηκε κατά τον 4ο και 3ο αι. π.Χ. Στους επόμενους αιώνες, ο δήμος ακολούθησε την ιστορική πορεία της υπόλοιπης Αττικής. Από τον 1ο αι. π.Χ. αρχίζει η φθορά και η παρακμή, με εξαίρεση κάποια αναλαμπή στα χρόνια του Ηρώδη Αττικού (2ος αι. μ.Χ.), ο οποίος επισκεύασε το ναό και έδωσε νέα πνοή στον χώρο για μικρό διάστημα.

Γύρω στα τέλη του 4ου αι. μ.Χ. τοποθετείται η καταστροφή του αγάλματος της θεάς Νεμέσεως από τους πρώτους χριστιανούς και είναι η εποχή κατά την οποία ο χώρος, που κατοικήθηκε από τη νεολιθική περίοδο, παρακμάζει οριστικά.

The ruins of the ancient deme of Rhamnous, which belonged to the Aiantis tribe, are preserved in the Limikos valley in far northeastern Attica. Rhamnous is the best-preserved of all the ancient Attic demes. The name "Rhamnous" is derived from the plant *rhámnos* (a prickly shrub).

THE ANCIENT ROAD

The road that passes by the sanctuaries of Themis and Nemesis and leads to the walled city begins west of the ticket booth. The residents of Rhamnous buried their dead along this road in funerary precincts made of local white marble. Today only the foundation of these burial monuments is preserved *in situ*.

THE SANCTUARY TERRACE

The site of the sanctuaries was created by constructing strong ashlar retaining walls on the north and east to create a terrace. A small temple, built in the early 6th c. BC, is no longer preserved (its Laconian roof tiles have survived). This temple was rebuilt in the early 5th c. BC with polygonal masonry and dimensions were 10x6 m. Noteworthy statues were found inside it, including a statue of Themis (height: 2.20 m.) with an inscribed base (now found in the National Archaeological Museum; ca. 300 BC), which bears the name of the sculptor Chairestratos of Rhamnous. Statues of a priestess (3rd c. BC) and an ephebe (420 BC) were also discovered. Today their ruins remain visible.

Construction of the Doric porous temple that was destroyed by the Persians in 480 BC began at the same site. A new and larger temple (the so-called Nemesion, according to an inscription) was built after the mid-5th c. BC north of the earlier temple. This was a Doric peripteral temple with 6 columns on its narrow sides and 12 on its long sides. It was distyle *in antis*, with a pronaos and opisthodomos (front and back porches), and measured 21.40x10.05 m. Only the ruins of this structure, the sole preserved temple dedicated to this deity in the Greek world, have survived. The famous statue of the goddess, a work by Pheidias' pupil Agorakritos, was housed inside the temple. The statue was of Parian marble (the Persians had brought it with them to use for the trophy they planned to set up after their victory – the goddess punished them for their hubris, as Pausanias informs us). Its base, which had relief decoration, was of marble from Mt Penteli and depicted Helen being brought to her mother Nemesis by Leda (ca. 420 BC). Nemesis, upon being pursued by Zeus, transformed herself into a goose. Zeus assumed the form of a swan and coupled with her at Rhamnous. Helen was born from the egg Nemesis laid. Leda, Helen's adoptive mother, appears to lead her to her real mother.

According to the ancient traveler Pausanias's description, the statue of Nemesis depicted the goddess wearing a crown decorated with small figures of deer and Nike. In her hands she held an apple bough and a ritual cup with relief scenes of Ethiopians.

East of the temple are preserved the foundations of the altar (3.25x7.80 m.). A stoa along the length of the north side of the precinct and a small fountain in front of it complete the sanctuary site.

THE FORTIFIED SETTLEMENT

The funerary road led to a relatively steep hill that was surrounded by a strong wall 800 m. long, with towers and at least three entrances. Within it

a smaller enclosure wall around the acropolis is preserved. The outer wall's main entrance was on the south. It was protected by rectangular towers on either side of the gate. On the side of the hill that ended at the sea there were small bays used for mooring boats.

The fort at Rhamnous, like that at Sounion, is believed to have been built during the Peloponnesian War to control ships transporting grain to Athens. Due to its strategic location for navigation in the region, the Athenians maintained a garrison at Rhamnous that was composed of the "ephebes" who did their second year of service there.

Roads have also been revealed with houses and public buildings to either side, including a rectangular theatre (ca. 350 BC), a gymnasium, a sanctuary of Aphrodite, a sanctuary of Amphiaraos, other sanctuaries, an extensive drainage system, and a large number of wells.

Finally, from the 5th c. BC medical care was provided at the small healing sanctuary of Amphiaraos, built near the fort atop the rocks.

The greatest development of the deme of Rhamnous was noted during the 4th and 3rd c. BC. During ensuing centuries, the deme's historical course followed that of the rest of Attica. Decay and decline set in from the 1st c. BC, except for a glimmer of life during the years of Herodes Atticus (2nd c. AD), who repaired the temple and briefly provided a new impetus to the site.

The destruction of the statue of the goddess Nemesis by the first Christians is dated to around the end of the 4th c. AD, and this is also the era in which the site, which had been inhabited since the Neolithic age, experienced its definitive decline.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ
ΧΩΡΟΣ ΡΑΜΝΟΥΝΤΟΣ
THE ARCHAEOLOGICAL
SITE OF RHAMNOUS

ΑΤΤΙΚΗ / ATTICA

i T: 22940 63477

ΚΕΙΜΕΝΑ: Μ. ΣΚΛΑΒΟΣ
ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΤΑΠ, ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ
ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ

TEXT: M. SKLAVOS
TRANSLATION: D. BROWN-KAZAZIS
GENERAL SUPERVISION: ARF, PUBLICATIONS
DEPARTMENT

ΜΝΗΜΕΙΑ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
MONUMENTS AND MUSEUMS OF GREECE
e-Ticketing system

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
HELLENIC REPUBLIC
Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού
Ministry of Culture and Sports

Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων
Archaeological Resources Fund

www.tap.gr